

Силабус
навчальної дисципліни
Корекція агресії в освітньому середовищі
2023-2024 навчальний рік

Освітня програма «Логопедія. Спеціальна психологія»
Спеціальність 016 Спеціальна освіта
Галузь знань 01
Рівень вищої освіти другий (магістр)

Викладач (і)	Сушинська Тетяна Сергіївна
Посилання на сайт	https://bdpu.org.ua/faculties/fdssso/structure-fdssso/kaf-psychology/
Контактний тел.	+380992039751 (Viber, Telegram)
E-mail викладача:	sushchinskaya.tata@gmail.com
Графік консультацій	з 9.00 до 18.00 з понеділка по суботу

Обсяг курсу на поточний навчальний рік:

Для денної форми навчання

Кількість кредитів/ годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	звітність
5/150	18	18	114	залік

Для заочної форми навчання

Кількість кредитів/ годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	звітність
5/150	8	8	134	залік

Семестр: осінній/весняний

Мова навчання: українська

Ключові слова: агресія, злість, агресивна поведінка, агресивність

Мета та предмет курсу:

Метою викладання навчальної дисципліни є надання здобувачам вищої освіти теоретичних знань з психології агресивності, формування практичних навичок та умінь профілактики та подолання агресивної поведінки, розвиток професійного мислення.

Зміст курсу:

Змістовий модуль 1. Теорія агресивності.

Тема 1. Вступ до психології агресивності.

Поняття про агресію, агресивність та агресивну поведінку. Компоненти агресивної поведінки. Типологія агресивної поведінки. Фактори формування агресивної поведінки. Регуляція агресивної поведінки. Психологічні особливості прояву агресії.

Тема 2. Передумови та причини виникнення агресії.

Формування агресивної поведінки. Детермінанти прояву агресії. Основні теорії агресивності. Теорія потягів. Теорія фрустрації. Теорія соціального научіння. Мотиваційна теорія. Позитивні, негативні та амбівалентні функції агресії. Чинники агресії. Психотравма як причина агресії. Соціально-психологічні передумови агресивності. Механізми соціального научіння. Паталогічні форми агресивної поведінки. Причини агресії в сфері освіти. Агресія педагогів. Агресія учнів по відношенню до вчителів.

Змістовий модуль 2. Нейропсихологічні особливості проявів агресії в дитячому віці.

Тема 3-4. Нейропсихологічні особливості проявів агресії в дитячому віці.

Теоретичні основи нейропсихологічних особливостей агресії в дитячому віці. Первинна агресія дітей до п'яти років як протоагресія. Модель «триєдиного мозку» П. МакЛіна. Нейронні структури головного мозку які відповідають компонентам агресивності (емоційному, вольовому та поведінковому)

Агресивність як первинний дефект – при порушенні функції різних частин префронтальної кори, передньої цингулярної кори, мигдалин; як вторинний дефект — ворожа атрибуція, яка виникає при гностичних розладах, мнестичних розладах, недостатності інтелекту, недостатності комунікативних навичок, дезадаптації; як третинний симптом — негативна компенсаторна перебудова функціонування мозку по принципу патологічного гомеостазу та адикції.

Роль гіпоталамусу, миндалевидного тіла, поясної звивини, кортизолу у виникненні та проявах агресії. Особливості цих структур в дитячому віці.

Змістовий модуль 3. Вікові особливості агресії.

Тема 5. Вікові особливості агресії.

Агресія у немовляти. Агресія в ранньому віці. Агресія в дошкільному віці. Агресія молодшого школяра. Агресія у підлітків.

Причини й особливості дитячого та підліткового гніву: функціональна незрілість регуляції емоцій; дуже висока стомлюваність і залежність від фізичного стану; брак слів для вираження почуттів.

Обставини, в яких виникає гнів у дітей: небезпека, втрати, біль, відображення поведінки дорослих, медичні проблеми.

Обставини, за яких дитині потрібна злість: сигнал про неблагополуччя; самооборона; енергія досягнень; відстоювання кордонів; самовираження.

Тема 6. Індивідуальні варіанти дитячої агресії. Агресія при дезонтогенезі.

Індивідуальні варіанти дитячої агресії: імпульсивно-демонстративний варіант, нормативно-інструментальний, цілеспрямовано-ворожий. Робота педагогів з дітьми, що мають різні види агресії (захисна, деструктивна, демонстративна, компенсаторна, нігілістична).

Агресія при дезонтогенезі. Особливості та причини виникнення агресії при дезонтогенезі. Агресія як прояв потягу (потреба завдати болю). Агресія як форма захисту.

Агресія як примітивний засіб взаємодії з оточенням. Агресія як інтуїтивний метод розрядження напруги.

Змістовий модуль 4. Гендерні відмінності в агресивній поведінці. Булінг та саморуйнівна поведінка серед підлітків.

Тема 7. Гендерні відмінності в агресивній поведінці.

Віково-статеві особливості агресивності. Гендер і агресія: чоловіки і жінки як агресори. Гендер і агресія: чоловіки і жінки як об'єкти агресії. Першопричина гендерних відмінностей в агресії: генетична та соціальна теорії. Статеві особливості вандалізму.

Тема 8. Булінг та саморуйнівна поведінка серед підлітків.

Організації профілактичної роботи з дітьми та підлітками, схильними до агресії. Профілактика саморуйнівної поведінки у дітей і підлітків в досвіді роботи телефону довіри. Досвід підвищення кваліфікації персоналу дитячих будинків, що працюють з дітьми і підлітками, схильними до агресивної поведінки. Активні методи роботи з агресивними дітьми і підлітками, які використовуються у різних типах спеціалізованих установ. Профілактика агресії в дитячих установах.

Змістовий модуль 5. Методи вивчення агресії.

Тема 9. Діагностичні критерії агресивності.

Характерологічні особливості агресивних дітей. Діагностичні критерії агресивності для дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Діагностичні критерії агресивності для дітей середнього шкільного віку і підлітків. Методи діагностики агресивності. Дослідження агресії методом спостереження. Технологія проведення структурованого спостереження. Можливості лабораторного експерименту у вивченні агресії. Дослідження проявів агресії і насильства за допомогою методу опитування. Характеристика проєктивних методик призначених для дослідження агресії.

Тема 10. Методики діагностики агресивності.

Експрес-діагностика агресивних станів дітей і підлітків. Опитувальники Опитувальник (Опитувальник Баса-Дарки. «Ауто - і гетероагресія»). Методика А. Асингера «Діагностика схильності до агресивної поведінки». Методика «Конфліктна особистість». Методика «Особистісна агресивність і конфліктність». Діагностика ворожості за шкалою Кука—Медлей. Самооцінка рівня агресивності і латентного екстремізму). Проєктивні методики (Тест руки Вагнера "Hand Test", "ДДЧ", "Неіснуюча тварина", "Кактус"). Опитувальник діагностики насильства і булінга в школі. Анкети для батьків.

Змістовий модуль 6. Роль родини та педагогів в появі агресивності у дітей.

Тема 11. Роль сім'ї у формуванні моделі агресивної поведінки дітей.

Умови засвоєння агресивної поведінки. Фактори, що сприяють становленню дитячої агресивності в сім'ї. Становлення агресивної поведінки в родині. Біологічні теорії агресивної поведінки людини. Роль спадкового чинника у формуванні агресивної поведінки людини. Аномалії, викликані статевими хромосомами. Гормони та агресивна поведінка. Сімейна терапія дітей та підлітків, схильних до агресії. Негативні фактори сімейного виховання. Особливості родин агресивних дітей. Технологія сімейної терапії дітей та підлітків, схильних до агресії.

Тема 12. Робота психолога з батьками і педагогами.

Фактори виховання і стилю спілкування дорослих, які сприяють агресивній поведінці дітей. Конфліктна взаємодія дорослих і дітей як основа агресивної поведінки. Прийоми

ефективного конструктивної взаємодії з агресивними дітьми. Оволодіння мовою «Я-висловлювання» («Я-повідомлення»). Розвиток навичок активного слухання». Позитивні наміри дитини у фокусі уваги дорослих. Прийоми саморегуляції емоційного стану. Встановлення «меж дозволеного». Алгоритм емоційного діалогу з дитиною. Алгоритм надання розвивального зворотного зв'язку дитині у проблемній ситуації.

Змістовий модуль 7. Психологічна корекція агресивної поведінки дітей.

Тема 13. Особливості індивідуальної психокорекції агресивності.

Напрямки психокорекції агресивних форм поведінки. Організація індивідуальної психокорекційної роботи: принципи, алгоритм. Етапи раціональної психокорекції агресивної поведінки. Усвідомлення неконструктивності агресивної поведінки. Формування нових стереотипів поведінки. Стимування наростання агресії. Застосування малюнкових технік. Ігрова терапія агресивності.

Тема 14. Психокорекція агресії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Екстрене втручання при агресивних проявах.

Основні напрямки корекційної роботи. Принципи корекційної роботи. Корекційна робота, спрямована на навчання дитини прийнятним способам вираження гніву, а також на усвідомлення негативної ситуації в цілому. Психологічні методи, прийоми, вправи, спрямовані на навчання дітей навичкам контролю та управління власним гнівом (навички саморегуляції). Корекційна робота, спрямована на навчання дитини конструктивних поведінкових реакцій у проблемній ситуації. Відпрацювання навичок конструктивної поведінки через рольову гру. Ігри, спрямовані на формування позитивних навичок спілкування, конструктивних елементів поведінки. Формування усвідомлення свого внутрішнього світу, а також почуттів інших людей, розвиток емпатії. Розвиток позитивної самооцінки.

Особливості екстреного втручання, спрямованого на зменшення або уникнення агресивної поведінки дітей в конфліктних ситуаціях. Правила екстреного втручання в конфліктній ситуації між дітьми.

Змістовний модуль 8. Техніки роботи з дитячою агресією.

Тема 15. Способи, які допомагають дітям справлятися з гнівом.

Стратегії управління гнівом для дітей: звільнення від гніву, стримування гніву, зниження рівня прояву гніву, правила вираження гніву, конструктивні способи управління гнівом. Правила обговорення з дітьми їхнього почуття гніву.

Робота з гнівом дитини за Вайлет Оклендер: розмова про гнів; нові засоби вираження гніву (усвідомлення, прийняття, вибор способу вираження гніву); розкриття заблокованих емоцій.

Дії дорослого при агресії, як способі опанування стресом та страхами: «легалізація» злості; вибір безпечних шляхів вираження гніву. Дії дорослого при агресії дитини у взаємодії: з'ясування причин; встановлення психологічних кордонів; з'ясування потреб, які не задовольняються; балансування негативних емоцій позитивними.

Тема 16. Техніки роботи з дитячою агресією.

«Вулкан» (малюнкова терапія та казкотерапія), «Інтерв'ю з гнівом», «Хто ким є, коли сердиться», «Активна аплікація», «Тілопротектор», «Іжачок», «Роботи». Техніки «Ти хороший, а вчинок – ні», «Інша частина тебе», «Драбиною агресії вниз», «М'язове розслаблення». «Битва в киселі». «Джебериш» (або тарабарська мова)

Змістовний модуль 9. Техніки та прийоми роботи з агресією підлітків та дорослих.

Тема 17. Техніки відреагування і позитивної трансформації накопиченої агресії.

Техніки управління рівнем агресії.

Відреагування і позитивна трансформація накопиченої агресії. Важливість тілесної реакції. Тілесний тест «Ресурсний канал». Робота з жестами і рухами. Метод «Приборкання внутрішнього звіра». Методика роботи з метафоричними асоціативними картинками «Натяк на несвідоме». Агресивна енергетика як ресурс. Розповідь і танець від імені природних явищ.

Управління рівнем агресії. Когнітивне правило: «магічне» питання. 14 способів знизити агресію Листок гніву. «Агресивна рука». Техніка «Посмішка Будди». Вправа «Крок вперед – звір, крок назад – людина». Техніка «фокусування» (інструментальна агресія). Техніка «Дихання соломинкою». Методика «Управління рівнем агресії».

Тема 18. Техніки профілактики деструктивної агресії. Дозвіл на агресію. Захист особистих кордонів без агресії.

Профілактика деструктивної агресії. Трикутник Карпмана. «Двоє дітей».

Дозвіл на агресію. Спілкування з агресивною частиною. Регулярні стічні води накопиченої агресії. Вербалізація агресії. Техніка уяви «Галерея негативних портретів».

Захист особистих кордонів без агресії. Види порушення психологічних кордонів. Види граничного ствердження (пасивний, агресивний, нормальний, відсторонений). Встановлення меж за типом норми. Терапевтично-сміслові фехтування.

Змістовний модуль 6. Психокорекція міжособистісних відносин в контексті роботи з агресією.

Тема 19. Формування доброзичливого ставлення у дошкільників та молодших школярів до однолітків.

Особливості дітей з проблемними формами ставлення до однолітків. Психолого-педагогічні принципи виховання міжособистісних взаємин дітей дошкільного віку. Логіка побудови корекційно-розвивальної програми, спрямованої на формування доброзичливих взаємин у дошкільників. Ігри, спрямовані на невербальну взаємодію між дітьми. Їх роль у формуванні конструктивних взаємин між дітьми. Формування здатності дітей звертати увагу на інших однолітків. Ігри та вправи. Ігри та вправи, які формують здатність дітей підпорядковувати власну поведінку з поведінкою інших дітей. Ігри, спрямовані на переживання спільних емоцій. Ігри, які спонукають дітей проявляти взаємодопомогу, виявляти доброзичливе ставлення один до одного. Особливості корекції сфери міжособистісних відносин молодших школярів. Групова гра як найбільш адекватна форма корекції міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку.

Тема 20. Корекція сфери міжособистісних взаємин підлітків та юнаків.

Робота з лідерським потенціалом в групі. Роль психолога у подоланні конфліктних ситуацій. Вправи та ігри, спрямовані на розвиток навичок ефективного спілкування та взаємодії між підлітками та юнаками. Вправи-ігри, спрямовані на згуртованість групи. Великі ігри, спрямовані на розвиток навичок групової та міжособистісної взаємодії. Особливості розвитку навичок міжстатевої взаємодії у підлітків. Вправи на розвиток статево-рольової ідентичності, уявлень про взаємини з протилежною статтю.

Методи навчання: Освітній процес відбувається за змішаним навчанням та (або) з використанням технологій дистанційного навчання на базі освітніх дистанційних платформ та сервісів, для яких можна використовувати Moodle, Zoom, будь-які додатки від Google.

Лекції із застосуванням мультимедійних технологій, кейс-метод, сократівська бесіда, «воронка питань», «вертикальне поглиблення», «контрасти» під час роботи над кейсами, створення ментальних карт, гронування (групова ампліфікація), метод «прес», інтелектуальні розминки, Portfolio, «акваріум», рофт, психоедукація, мішень думок, скрайбінг, моделювання діалогів при наданні першої психологічної допомоги, демонстрація дій при наданні першої домедичної допомоги.

Політика курсу (особливості проведення навчальних занять):

Курс передбачає обов'язкове відвідування лекції та семінарських занять або їх відпрацювання у формі співбесіди. Завдання для самостійної роботи є обов'язковими для виконання. Вони може бути як у складі групи, так і індивідуальними.

Усі учасники освітнього процесу мають дотримуватися академічної доброчесності. Плагіат у виконаних роботах не допускається. Будь-який запозичений матеріал має супроводжуватися посиланням на першоджерело.

Технічне й програмне забезпечення/обладнання, наочність:

презентації, відеофрагменти

Система оцінювання та вимоги:

Поточний та семестровий контроль за умов змішаного навчання та (або) з використанням технологій дистанційного навчання може проводитися на базі освітніх дистанційних платформ та сервісів, для яких можна використовувати Moodle, Zoom, додатки від Google.

Форми оцінювання: усне та письмове опитування, експрес-контроль, виступи здобувачів вищої освіти під час обговорення питань, тестування, розв'язування ситуативних задач.

Критерії оцінювання: повнота, усвідомленість, логічність знань; вільне володіння матеріалом; глибина та всебічність розкриття змісту теоретичних питань та практичних завдань; рівень виявлення аналітичних вмінь, вмінь обґрунтувати основні положення викладеного матеріалу; самостійність та аргументованість відповідей; обґрунтованість висновків; вміння бачити прикладний аспект (практичне застосування) знань, що висвітлюються, та вміння застосовувати теоретичні знання під час вирішення практичних ситуацій.

Загальна кількість балів за опанований курс.

До балів, які здобувачі освіти отримують під час поточного контролю (максимальна кількість балів - 50) додаються бали за результатами екзамену (максимальна кількість балів - 50). Всього здобувачі можуть отримати 100 балів.

Бали за поточний контроль для денної форми навчання.

Загальну суму балів за поточний контроль, самостійну роботу та індивідуально-дослідну роботу поділяємо на кількість кредитів (5): роботу на семінарі (20(тем)*5 (макс.к-сть балів за тему)=100(макс.к-сть балів за курс); самостійну роботу (20(тем)*5 (макс.к-сть балів за тему)=100(макс.к-сть балів за курс); індивідуально-дослідну роботу (10 завдань *5 (макс.к-сть балів за завдання) = 50 (макс.к-сть балів за курс). Всього здобувач може отримати 50 балів.

Бали за поточний контроль для заочної форми навчання.

Загальну суму балів за поточний контроль, самостійну роботу та індивідуально-дослідну роботу поділяємо на кількість кредитів (5): роботу на семінарі (3(теми)*5 (макс.к-сть балів за тему)=15(макс.к-сть балів за курс); самостійно опановані теми семінарських занять (17(тем)*5

(макс.к-сть балів за тему)=15(макс.к-сть балів за курс); самостійну роботу (20(тем)*5 (макс.к-сть балів за тему)=100(макс.к-сть балів за курс); індивідуально-дослідну роботу (10 завдань *5 (макс.к-сть балів за завдання) = 50 (макс.к-сть балів за курс). Всього здобувач може отримати 50 балів.

Бали за залік для денної та заочної форми навчання.

Залік проходить в усній формі за питаннями (60 питань). Максимальна кількість балів – 25. До результату відповідей за питаннями додаються бали за оформлення та презентацію індивідуально-дослідного завдання (максимальна кількість балів - 25)

Список рекомендованих джерел

Основні:

1. Гапоненко Л.О. Рефлексія як умова розвитку особистості. Монографія. Дніпропетровськ. : Пороги, 2009, 175 с.
2. Корольчук М.С. Психодіагностика. Київ: Ельга-Ніка, 2007. 400 с.
3. Лобанова А.С., Калашникова Л.В. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіації: навчальний посібник. Кропивницький : Каравелла. 2012. 368 с.
4. Мовчан П. Алгоритми вияву агресії. Київ : Віче, 2003. 27 с.
5. Павелків В. Р. Психологічні засоби корекції міжособистісних стосунків у підлітків з агресивною поведінкою. дис. канд. псих. наук 19.00.07 /Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2006. Diss. ВР Павелків,2006. 277 с.

Додаткові:

1. Дроздов О. Ю. Проблеми агресивної поведінки особистості: навч. Посібник. Чернігів, 2000. 156 с.
2. Емоційний розвиток дитини. Збірник психол. тестів, програми тренінгу емоційної зрілості, тренув. вправи для дітей дошк., мол. шкіл. та підл. Віку / упоряд. С. Максименко та ін.. К. : СПДФО О.П. Главняк : Мікрос. СВС, 2004. 111 с.
3. Карпенко З. С. Експресивна психотехніка для дітей. К.,1997. 96 с.
4. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К. : Стилос, 2000. 336 с.
5. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Рівне, 2004. 248 с.
6. Психологія суїциду : посібник / за ред. В. П. Москальця. К. : Академвидав, 2004. 288 с.

Інформаційні ресурси:

1. Курс в Moodle
2. <https://kalamar.ua/jak-dopomogti-ditini-vporatisja-z-gnivom-i-zlistju-knigi-vpravi-ta-igri/>
3. <https://childdevelop.com.ua/articles/upbring/2487/>
4. <https://www.facebook.com/dytyachyjsyhyolog>
5. <https://ispp.org.ua/2020/04/21/yak-zrozumiti-i-priborkati-agresiyu/>